

ilāhiyāt

ilâhiyât 789

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

*Klasikten Moderniteye Geçiş Bağlamında
Türkiye’de Dini Eğitim
(19. ve 20. Yüzyıllar)*

Editörler

Prof. Dr. Seyfullah KARA

Doç. Dr. Salih AYBEY

ISBN 978-625-8301-00-7

1. Baskı: Ağustos 2022

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: TAVOOS

Sayfa Düzeni: TAVOOS

Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ilâhiyât

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara

Tel: (0312) 439 01 69 Faks: (0312) 439 01 68

ilahiyyatyyayin@gmail.com

www.instagram.com/ilahiyyatyyayin

KLASİK TEN MODERNİTEYE GEÇİŞ BAĞLAMINDA
TÜRKİYE'DE DİNİ EĞİTİM
(19. VE 20. YÜZYILLAR)

Editörler

Prof. Dr. Seyfullah KARA

Doç. Dr. Salih AYBEY

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
CUMHURİYETİN İLK DÖNEMLERİNDE İSLAM TARİHİ VE SİYER KONULARININ DEVLET TARAFINDAN KULLANILMASI	13
Seyfullah KARA	
TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE DİN FELSEFESİNİN SERÜVENİ	33
İsmail ŞİMŞEK	
TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE KELÂM İLMİ	53
Murat AKIN	
DÜNDEN BUGÜNE TASAVVUF KÜLTÜRÜ ve DİN EĞİTİMİNE KATKILARI	81
İdris TÜRK	
TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE FIKIH İLMİNİN SERÜVENİ	99
Recep ÇETİNTAŞ	
TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE DİNLER TARİHİ İLMİ	137
İsmet EŞMELİ	

KLASİKTEEN MODERNİTEYE GEÇİŞ BAĞLAMINDA TÜRKİYE YÜKSEKÖĞRETİMİNDE HADİS	161
Hikmetullah ERTAŞ	
TANZİMATTAN GÜNÜMÜZE TEFSİR İLMİNİN SERENCAMI	183
Mustafa KARA	
MEKTEP-MEDRESE İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE YÜKSEK DİN ÖĞRETİMİ: ULÛM-İ ÂLİYE-İ DÎNİYYE'DEN DÂRÜLFÜNUN İLAHİYAT FAKÜLTESİ'NE	227
Salih AYBEY	
YÜKSEK EĞİTİM SİSTEMİNDE DİN SOSYOLOJİSİNİN YERİ	253
Ercan ÇELİK	
TÜRKİYE'DE DİN PSİKOLOJİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ (1949-2022)	269
Nevzat GENCER	

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE DİNLER TARİHİ İLMİ

İsmet EŞMELİ*

Giriş

Dinler Tarihi, günümüzde mensubu olsun ya da olmasın yeryüzünde var olmuş ya da olmaya devam eden dinleri, ortaya çıkışı, kurucusu, müntesiplerinin sayısı, günümüzdeki durumu gibi hususlarla birlikte inanç ve ibadetlerini, tarih, ilahiyat, antropoloji, filoloji ve sosyoloji bilimlerinden faydalanarak deskriptif, fenomenolojik ve karşılaştırma metodlarını kullanarak araştıran ve inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanmaktadır.¹ Dinler Tarihi biliminin konusu ise hak-batıl, ilahi-insani gibi ayrıma tabi tutmaksızın tüm dinlerdir. Dinler Tarihinin bir bilim olarak incelemiş olduğu din hakkında olumlu ya da olumsuz bir yargı belirtmez. Yani Dinler Tarihi uzmanları objektif olmak durumundadır. Diğer bir ifadeyle bu alan uzmanından, mensubu olduğu dinin, kültürün veya ırkın öngördüğü değer yargılarından arınmış bir şe-

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri / Dinler Tarihi, iesmeli@pau.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4551-0309.

¹ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş* (Konya: Damla Ofset, 2008), 15-16.

kilde incelediği dinin inanç, ibadet ve tarihini ele alabilmesi beklenmektedir.²

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslüman âlimler İslam dışındaki dinler ile ilgilenmişlerdir. Bunun birçok sebebi olmakla birlikte Kur'an'da, diğer bazı dinler hakkında olumlu ya da olumsuz bilgilerin yer alması birincil derecede etkili olan nedenlerdendir. Yine Hz. Muhammed (sav)'in hadislerinde bazı din ve din mensuplarıyla ilgili yer alan bilgiler de Müslüman âlimlerin diğer dinler hakkında araştırma ve inceleme yapmasında etkili olmuştur. Ayrıca, İslam'ın ortaya çıktığı dönemde var olan hatta İslam öncesinden var olan Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi dinlerin İslam ile olan bağı açısından Müslüman âlimler söz konusu bu din ve mensupları hakkında araştırma yapma ve bilgi sahibi olma ihtiyacı hissetmişlerdir. İslam'ın daha sonraki yıllarda fetihlerle daha geniş coğrafyaya yayılması neticesinde farklı din ve mensuplarıyla karşılaşmıştır. Bunun bir neticesi olarak Müslümanlar daha önceden bilmedikleri bazı dinlerle karşılaşmıştır. Birlikte yaşama ve sağlıklı sosyal ilişkiler açısından Müslüman din âlimleri karşılaştıkları söz konusu din ve mensupları hakkında bilgi sahibi olmak için araştırma yapmışlardır. İslam dünyasında İslam dışındaki diğer dinlerle ilgili araştırmaların yapılmasında Kur'an, hadis, fetihler, ticaret gibi unsurların belirleyici unsurlar olmuştur.³

İslam tarihinde Dinler Tarihi ile ilgili yapılan önemli çalışmalar bulunmaktadır. Özellikle bu çalışmaların, günümüzdeki Dinler Tarihi çalışmalarına kaynaklık ettiği kabul edilmek-

² Baki Adam, "Dinler Tarihine Giriş", *Dinler Tarihi* ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 19-20.

³ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 20; Baki Adam, *Dinler Tarihine Giriş*, *Dinler Tarihi*, 25; Ali Osman Kurt, Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi*, ed. Hasan Özarslan (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları,), 19-21.

tedir. İlk dönem İslam toplumlarında diğler dinlere dair Milel-Nihal ve Reddiye tarzı Mezhepler Tarihi ile Dinler Tarihi tarzının bir arada olduğu eserler yazılmıştır. Bunların bazıları ise günümüz Dinler Tarihi çalışmalarına ilişkin ilk örnekler olarak kabul edilmektedir.⁴ Mesela, bugün Dinler Tarihinin bir metodu olarak benimsenmiş olan dinlerin gelişimindeki tarihsel süreçten daha ziyade öğreti ve fenomenlerden hareket ettiği bilinen İbn Hazm'ın, öncelikle dinleri tasvir edip ardından eleştirel bir yaklaşım sergilemesi, günümüzdeki kutsal metin eleştiri yöntemlerine dair ilk örnek olarak kabul görmektedir. Dahası, İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) "Kitabu'l fasl fi'l milel ve'l-ehvâi ve'n-nihal" adlı eserinde Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinlere dair gerçekleştirdiği metin eleştiri ve kritiklerinin Yahudi ve Hıristiyanlığın metin kritiklerine bile katkı sağladığı belirtilmektedir. İslâm mezhepleriyle birlikte diğler dinleri ve mezhepleri tasvirci bir metot yerine tenkitçi bir yaklaşımla inceleyen İbn Hazm eserinde, gerçeğin bilinmesine katkı sunacağı fikriyle dinleri ve mezhepleri incelemeye başlamadan epistemoloji ve ontoloji konularına yer verdikten sonra İslâm dışı din ve mezhepleri mukayeseli olarak incelemiş olması modern anlamda Dinler Tarihi bilimine önemli bir katkı sağlamıştır. Ayrıca İbn Hazm, söz konusu eserinde kutsal kitap metinlerini karşılaştırmada modern Hıristiyan bilimcilerinin bile dikkatini çekerek onlara öncülük yapmıştır. Bu da onun eserinin objektifliğini ve orijinalliğini göstermektedir.⁵ İkinci bir örnek ise, Birunî'nin çalışmasıdır. Birunî'nin "Tahkîku Mâ Li'l-Hind" başlıklı eseri eksikliklerine rağmen bazı batılı

⁴ Şinasi Gündüz, "Giriş", *Dünya Dinleri* ed. Şinasi Gündüz (İstanbul: Milel&Nihal Yayınları, 2019), 19-20.

⁵ Cengiz Batuk, "Türkiye'de Dinler Tarihinin Seyri" *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi* 9/1 (2009), 72-73; Yusuf Şevki Yavuz, "el-Fals", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/215-216.

dinler tarihçileri tarafından Hinduizm konusunda önemli bir çalışma olarak dikkate alınmaktadır. Birünî bu eserinde Hint dinleri ve öğretileri hakkında tasvir ve tahlil edici yöntemi tercih ederek yargıdan ve tahriften kaçınmaya çalışmıştır. Böylece o, bu çalışmasıyla modern Dinler Tarihi bilimine önemli katkı sağlamıştır.⁶ Diğer bir çalışma ise, Şehristani'nin el-Milel ve'n-Nihal'i'dir ki, bu eser mukayeseli Dinler Tarihi çalışmalarının ilk örneği olarak kabul edilmektedir.⁷

İslam dünyasında Dinler Tarihi alanında yapılan çalışmalar için, tarihsel açıdan ilk dönem, ortaçağ dönemi, Tanzimat sonrası ve cumhuriyet dönemi şeklinde dönemsel bir taksim yapılabilir. Ancak bu yaptığımız dönemsel başlıklandırmadan farklı şekilde yapılanlar da vardır. Örneğin ilk dönemde yapılan çalışmalar daha ziyade anlamaya ve bilgi sahibi olmaya yönelik daha tarafsız bir çalışma iken, İslam dünyasında ilk dönem sonrasında 19. yüzyıla kadar yapılan çalışmaların ise savunmacı, dışlayıcı yargılayıcı tarzda olduğu söylenebilir. Tanzimat'tan sonra yapılan Dinler Tarihi çalışmaları nispeten anlamaya ve tasvire dayalı bir görünüm arz etmekle birlikte Cumhuriyetten sonra ilahiyat fakültelerinde Dinler Tarihi derslerinin okutulmaya başlanmasıyla daha bilimsel çalışmalar ortaya konulmuştur. Yapılan çalışmalara paralel olarak bu durum, eğitim müfredatına da yansıma bulmuştur.⁸

Dinler Tarihi ile ilgili çalışmalar ve ders olarak Dinler Tarihi eğitimi kurumlarında yer verilmesi dönemsel olarak farklılıklar göstermekle birlikte Cumhuriyet sonrasında özellikle de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin açılması netice-

⁶ Mehmet Alıcı, "Bir Dinler Tarihçisi Olarak Birünî ve Tâhkîku Mâ Li'l-Hind'de Tanrı Kavramına Yaklaşımı" İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8 (2003), 218-220; Ali İhsan Yitik, "Birünî'nin Kaleminden Hinduizm", *Milel ve Nihal Dergisi* 10/3 (2013), 152.

⁷ Cengiz Batuk, "Türkiye'de Dinler Tarihinin Seyri", 73.

⁸ Baki Adam, "Dinler Tarihine Giriş", 24-26.

sinde Türkiye’de Dinler Tarihi bilimi hem eser ortaya konulması hem de eğitimde yer alması bakımından önemli bir mesafe kat etmiştir.⁹

Bu çalışmada, Tanzimat’tan sonraki döneme ait eğitim kurumlarından olan Dârülfünûn, Yüksek İslam Enstitüsü ve günümüz İlahiyat Fakülteleri dikkate alınarak Dinler Tarihi dersleri ve bu alanda yapılan çalışmalar ile ilgili dönemin temsilcileri, eserleri ve bu eserlerin temel özellikleri ele alınıp incelenmesi hedeflenmektedir.

1. Cumhuriyet Öncesinde Dinler Tarihi

Osmanlı’da Tanzimat’tan sonrasına kadar Dinler Tarihi ile ilgili çalışmalara ve eğitim sisteminde Dinler Tarihine öncelik verilmediği görülmektedir. Ancak ilerleyen zamanlarda batı dünyasının da etkisi ile birlikte Osmanlı’da da diğer alanlarda olduğu gibi eğitim müfredatında ve ilmi çalışmalarda yeni gelişmeler olmuştur. Özellikle Tanzimat’la birlikte başlayan yeniliklerden ve değişikliklerden Osmanlı’nın eğitim kurumları kendi payına düşeni almıştır. Dinler Tarihi dersleri de bu gelişmelerden etkilenen alanlardan biri olmuştur. Dinler Tarihi çalışmaları, Osmanlı’nın son dönemlerinde batı ile eş zamanlı olarak gelişme göstermiştir. Her ne kadar İslam tarihi geleneğinde Dinler Tarihine dair çalışmalar olsa da Dinler Tarihi çalışmaları, Cumhuriyet öncesinde de sonrasında da batıdan büyük oranda etkilenmiştir.¹⁰

Batıdan etkilenme sonucunda, Osmanlı’nın klasik eğitim kurumlarını Batılı anlamda bir yükseköğretim kurumuna dönüştürme çabaları Osmanlı’nın son döneminde daha faz-

⁹ Cengiz Batuk, “Türkiye’de Dinler Tarihinin Seyri”, 72-75.

¹⁰ Şevket Yavuz, “Tarih-i Eryan İle Mîlel Arasında Daru’l-Fünûn İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihçileri: Prototipler ve Temel Akslar”, *Dârülfünûn İlahiyat Sempozumunu Tebliğleri* (İstanbul: 2010), 485-490.

la görülen bir durumdur. Bunun için Osmanlı'da eğitim alanında bazı girişimler gerçekleştirilmiştir. Buna 1845 yılında Dârülfünûnun açılması konusundaki ilk teşebbüs ve 1869 yılındaki ikinci teşebbüs örnek olarak gösterilebilir. Bu iki teşebbüs de siyasal bazı nedenlerden dolayı uzun soluklu bir süreç olamamıştır. 1873-1874 yıllarında Safvet Paşa'nın talimatıyla Galatasaray Lisesi müdürü Sava Paşa'nın, batı dünyasında var olan üniversitelere benzer bir şekilde edebiyat, fen ve hukuk fakültelerini kurması ve Dinler Tarihine ilişkin ilk dersin de, bu Edebiyat Fakültesinde "Tarih-i Umumî ve İlm-i Esâtiri Evvelin" adıyla okutulması Dinler Tarihi için önemli bir aşama olmuştur.¹¹ Bu açıdan her ne kadar daha öncesinde Dinler Tarihine ilişkin müfredatta yer alan bazı dersler olmakla birlikte Türkiye'de Dinler Tarihi'nin eğitim ve yayın tarihi, 1874 yılında başlamıştır. 1874'ten 1955'e kadar Dinler Tarihi çeşitli medreselerde ve yüksekokullarda okutulmuş ve Dinler Tarihiyle ilgili bazı kitaplar ve makaleler neşredilmiştir.¹²

İslam dünyasındaki eğitim kurumlarında özellikle medreselerde Dinler Tarihi ile derslere yer verilmemiş olduğu bilinmektedir. Bu uygulamanın Osmanlı medreselerinde de sürdürüldüğü görülmektedir. Ancak zamanla özellikle 18. yüzyıl sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nda medreselerin kendini yenilemekten uzaklaşarak gerilemesi neticesinde, medreselerde ıslah hareketleri başlamıştır. Bu ıslah hareketleriyle birlikte Dinler Tarihi bilgileri tam anlamıyla olmasa da, umumî tarih içinde Rüştîye ve İdâdiye gibi okulların bazı bölümlerinde okutulmaya başlanmıştır. Buna örnek olarak 1859 yılında açıl-

¹¹ Nilüfer Erkul, *Osmanlı Medreselerinde Dinler Tarihi Dersleri ve Mahmut Esad b. Emin Seydişehrî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 5 ve 9.

¹² Mehmet Aydın, "Osmanlı Medreselerinde Târîh-i Edyân Dersleri", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi* (İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2001), s. 169-174.

muş olan Mekteb-i Mülkiye'deki tarih derslerinde ilk çağlar hakkında bilgiler verilirken, insanlığın tarihte benimsemiş olduğu ilkel dinlerin de işlenen konular arasında yer almış olması büyük bir olasılıktır. İlk zamanlarda Mekteb-i Mülkiye'nin müfredatında olmayan Dinler Tarihi dersleri daha sonraki yıllarda müfredata eklenmiştir. Çünkü bu mektepten icazet alıp göreve başlayanların toplumdaki İslam dışında dine mensup olan vatandaşların durumunu bilmiyor olması önemli bir eksikti. Bu eksikliğin giderilmesinde önemli bir katkısının olacağı kanaatinden dolayı bu mektebin müfredatına da "Tarih-i Edyan" ilave edilmiştir. Müfredatta "Tarih-i Edyan" dersinin yer alması hem Dinler Tarihi bilimi için hem de bu mektep için önemli bir katkı olmuştur.¹³

1898 yılında Darülfünun-i Osmani Ulüm-i Aliyey-i Diniyye Şubesinin yerine kurulan Medresetü'l Mütahassisin'de okutulan müfredattaki dersler arasında "Tarih-i Edyan" derslerine yer verilmiştir. 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanının ardından 1910'da Medâris-i İlmiyye Nizamnamesi'nin kabul edilmesi, Dinler Tarihinin önemini hissedilmesini sağlamıştır. 1911 yılında yapılan düzenleme ile "Tarih-i Edyan" dersi Ulum-i Şeriyeye Şubesinin dersleri arasına yer almıştır. 1914 yılında Ulum-i Şeriyeye Şubesinin, Medresetü'l Mütahassisin'e dönüştürülmüş olmasına rağmen "Tarih-i Edyan" dersi müfredattan kaldırılmayıp "Kelam, Tasavvuf ve Felsefe Şubesi"nin ders programında muhafaza edilmiştir. Aradan dört yıl geçince 1918 yılında Medresetü'l-Mutehassisin adı değiştirilerek Medrese-i Süleymaniye olmuştur. Medrese-i Süleymaniye'de de "Hikmet ve Kelam Şubesi"nde "Tarih-i Edyan" dersi yerini korumuştur.¹⁴ Yani burada da "Tarih-i Edyan" dersi okutulmaya devam edilmiştir.

¹³ Galip Atasığun, "Türkiye'de Dinler Tarihi Çalışmaları", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (2005), 203-204.

¹⁴ Cengiz Batuk, "Türkiye'de Dinler Tarihinin Seyri", 70-74; Mehmet Aydın, "Os-

Bu dönemde Osmanlı medreselerinde okutulan Tarih-i Edyan derslerinin yanında Dinler Tarihi açısından önemli eserler de yazılmıştır. Yazılan bu eserlerin birçoğu da ilgili müfredatta takip edilen, okutulan kaynaklar arasında yer almıştır. Dâru'l-Fünûn'da Dinler Tarihinin ders olarak okutulmaya başlanmasıyla eş zamanlı olarak kaleme alınan ilk Dinler Tarihi kitabı Ahmed Midhat Efendi'nin Tarih-i Edyan'ıdır. Mithad Efendi'nin eserinden önce Dinler Tarihi adına bahsetmemiz gereken bir eser vardır ki, Şemseddin Sami tarafından 1878 yılında kaleme alınan "Esatir" adlı çalışmadır. Bu çalışmasında Şemseddin Sami, kendisinden önce İslam dünyasında yapılan fırkalar, reddiyeler ve milel-nihal tarzı Dinler Tarihi çalışmalarından farklı olarak merkezde Yunan ve Roma mitolojileri olmak üzere genel bir dünya mitolojisi resmini oluşturmuştur. Bu açıdan "Esatir" Dinler Tarihi açısından önemli bir çalışma olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar Şemseddin Sami "Esatir"inde farklı milletlere ait mitolojilerin öğrenilmesinin önemli olduğunu söylese de hak-batıl konusunda kendi değer yargısını da belirtmiştir.¹⁵

1911 yılında Ahmed Midhat Efendi tarafından ders kitabı mahiyetinde hazırlanan "Tarih-i Edyan" adlı çalışma ise, modern dönem Dinler Tarihi metodolojisine oldukça yakın bir niteliğe sahiptir ve aynı zamanda bu eser ilgili derste okutulan kitaplar arasında yer almaktadır. Dinler Tarihini öğrenilmesi gereken zorunlu ve yararlı bir bilim dalı olarak gören Ahmed Midhat Efendi eserinde Dinler Tarihinin önemi, gerekliliği, dinlerin ortaya çıkışı ve gelişimi, Animizm, Totemizm gibi konularına yer vermiştir. Daha sonra ise Fetişistlerin, Moğol-

manlı Medreselerinde Târîh-i Edyân Dersleri", 169-174.

¹⁵ Mehmet Alıcı, "Darülfünun İlahiyat Fakültesi Tarih-i Edyan Dersi: Ahmed Midhat Efendi Örneği", *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri* (İstanbul: 2010), 223-228; Cengiz Batuk, "Türkiye'de Dinler Tarihinin Seyri", 75.

ların, Afrika, Amerika, Meksika haklarının inançlarını anlatır. Keldani, Asur, Babil, Finike, Eski Arap, Çin, Hind, Japon dinlerinin yanı sıra Budizm, Zerdüştlük gibi dinler hakkındaki bilgilere de değinmiştir.¹⁶

1913 yılında Dinler Tarihi ile ilgili yayınlanan bir başka eser ise Seydişehirî'nin "Tarih-i Edyan"ıdır. Seydişehirî, eserinde öncelikle Dinler Tarihinin neden gerekli olduğu konusuna değinir. Ardından Dinler Tarihinin mahiyeti, konusu, diğer bilim dallarıyla ilişkisi, din kavramı, tabu, dinin menşei, animizm, fetişizm, totemizm, paganizm, politeizm, gök perestlik, insan perestlik, ilahi dinler, vahiy ve peygamberlik gibi konuları işler. Seydişehirî, döneminin diğer hocaları gibi çok farklı ilim dallarında söz sahibi bir şahsiyettir. O, edebiyat fakültesinde İslam Tarihi ve Tarih-i Edyan derslerini de vermiş ve böylece hem eseriyle hem eğitim-öğretim faaliyetleriyle Dinler Tarihi alanına önemli katkılar sunmuştur.¹⁷

Şemseddin Günaltay, Osmanlı döneminin önemli tarihçilerinden olmakla birlikte "Tarih-i Edyan" adlı çalışmasıyla Dinler Tarihine büyük katkılar sağlamıştır. O, Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ilmi faaliyetlerini yürütmüştür. Günaltay, Cumhuriyet döneminde Darül Fünûn İlahiyat Fakültesinin dekanlığını, Başbakanlık ve Türk Tarih Kurumu başkanlığını üstlenmiştir. Günaltay'ın, Dinler Tarihi için önemli olarak kabul edilen "Tarih-i Edyan"ını "Birinci cildin hitamı" şeklinde bitirmiş olması çalışmasının devamını yazma niyetinde olduğunu göstermektedir. Ancak söz konusu eserin ilk cildi hariç başka ciltleri çıkmamıştır. Günaltay bu eserine, din bilimi gibi kavramları açıklamakla

¹⁶ Galip Atasığun, "Türkiye'de Dinler Tarihi Çalışmaları", 208-209; Mehmet Alıcı, "Darülfünun İlahiyat Fakültesi Tarih-i Edyan Dersi: Ahmed Midhat Efendi Örneği", 223-228.

¹⁷ Cengiz Batuk, "Türkiye'de Dinler Tarihinin Seyri", 77.

başlar. Sonra döneminde önemli gördüğü deizm, ateizm ve monoteizm gibi kavramları açıklayarak iptidai dinler hakkında bilgiler verir. Dinler Tarihi açısından oldukça geniş bir yelpaze sunan Günaltay'ın Tarihi-i Edyan eserinde animizm, totemizm, fetişizm gibi kavramların yanında Afrika, Amerika ve Çin dinleri hakkında geniş bilgilere yer verilmiştir. İslam, Yahudilik, Hıristiyanlık gibi dinlere yer verilmemiştir.¹⁸

Ahmet Midhat Efendi'den Şemseddin Günaltay'a kadar geçen süreçte Dinler Tarihi farklı isimlerle çeşitli kürsülerde okutulmuş olmasına rağmen tam anlamıyla akademik bir bilim dalı olduğu söylenemez. Dinler Tarihinin günümüzdeki anlamıyla bağımsız bir bilim dalı hüviyetini kazanması Cumhuriyet öncesindeki Tarih-i Edyan dersinin Cumhuriyet sonrasında Darülfünunda devam ettirilmesi ile gerçekleşmesi mümkün olmuştur.¹⁹

2. Cumhuriyet Sonrasında Dinler Tarihi

Cumhuriyetle birlikte Türkiye'de birçok alanda önemli değişiklikler ve yeniliklere gidilmiştir. Batıdaki gelişmeleri dikkatle takip eden Türkiye'de, Osmanlıdan bu yana devam eden eğitim kurumları da dâhil olmak üzere birçok yapıda değişiklik yapılmıştır. Özellikle Tevhid-i Tedrisat kanunuyla birlikte eğitim kurumlarında büyük bir yapısal değişiklik gerçekleşmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 430 sayılı Tevhid-ı Tedrisat Kanunu ile medreseler kapatılmıştır. Dînî tedrisat için İstanbul Dârülfünûn bünyesinde bir İlahiyat Fakültesinin açılmasına karar verilmiştir. Tevhid-ı Tedrisat Kanununun 4. Maddesin-

¹⁸ Ahmet Gökbek, "M. Şemseddin (Günaltay) ve Dinler Tarihine Yaptığı Katkıları", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2000), 33-44; Cengiz Batuk, "Türkiye'de Dinler Tarihinin Seyri", 78; Galip Atasagun, "Türkiye'de Dinler Tarihi Çalışmaları", 208-209.

¹⁹ Cengiz Batuk, "Türkiye'de Dinler Tarihinin Seyri", 79.

de "Maarif Vekaleti, yüksek dînîyât mütehasısları yetiştirmek üzere Dârülfünûn da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi dînî hizmetlerin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir." ibaresine yer verilmiştir.²⁰

Darülfünun bünyesinde İlahiyat Fakültesi ilk beş fakülte-den biri olmuştur. Bu Fakültenin eğitim süresi üç yıl olarak belirlenmiştir. Fakülte 1924 yılının Mayıs ayında açılarak eğitim öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Lağvedilen Süleymaniye Medresesindeki öğrenciler bu fakültenin öğrencisi olmuşlardır. Ayrıca bu fakülteye, yüksek mekteplerden mezun olanlar, resmi veya hususi tam dereceli lise mezunları, kapatılmış olan Sahn ve İptida-i Dâhil medreselerini tamamlayanlar, İmam ve Hatip mekteplerinden lise derecesine sahip olanlar kayıt yap-tırma imkânına sahiptiler.

Darülfünun (İstanbul Üniversitesi)'da açılan ilahiyat fakültesinde okutulan dersler arasında diğer şer'i ilimlerin yanında "Türk Tarih-i Dinisi" ve "Tarih-i Edyan" derslerine yer verilmiştir. Bu dönemde "Türk Tarih-i Diniyesi" Fuad Köprülü tarafından, "Tarih-i Edyan" dersleri de George Dumézil (1924-1927) tarafından okutulmuştur. Açılan bu İlahiyat fakültesinin 1933 yılında kapatılmasının ardından onun yerini alabilecek İslam Tetkikleri Enstitüsü kurulmuştur. Bu enstitünün dersleri arasında "Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi", "Umumi Dinler Tarihi" derslerine yer verilmiştir.²¹ Kısa süre sonra 1936'da açılan bu İslami Tetkikler Enstitüsü öğrenci yetersizliği gerekçe gösterilerek kapatılmıştır. Bu tarihten itibaren 1949 yılında Ankara'da İlahiyat Fakültesi'nin açıldığı tarihe kadar

²⁰ Detaylı bilgi için bz. Hidayet Aydar, Darülfünun İlahiyat Fakültesi ve Türk Kültür Hayatına Katkıları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2006), 23-43.

²¹ Ayrıntı için kz. Mustafa Öcal, "Daru'l-Fünun İlahiyat Fakültesinin Öğretim Süresi Ders Programı ve Mezuniyet Belgesi Örnekleri", *Dârülfünun İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri* (İstanbul: 2010), 183-204.

Türkiye'de Dinler Tarihi ile ilgili akademik seviyede ders verilememiştir. Ancak Fakültenin kapalı olduğu dönem olan 1935-1949 yıllarında Ömer Hilmi Budda, Budizm ile ilgili bilgilerin yoğun olarak işlendiği *Dinler Tarihine Giriş* adlı eserini, Ömer Rıza Doğrul ise, *Yeryüzündeki Dinlerin Tarihi* adlı çalışmasını yayımlanmıştır.²²

Cumhuriyetin ilk döneminde Dinler Tarihi hocaları ve ilmi faaliyetleri hakkındaki bilgiler de konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ancak bu çalışmanın hacmini aşmamak için tüm detaylardan daha ziyade tarihi süreçleri dikkate alarak ana hatlarıyla Dinler Tarihi dersine, hocalarına ve temel çalışmalarına yer verilecektir. George Dumézil (1898-1986) de Cumhuriyetin ilk yıllarında Darülfünûn'a davet edilen yabancı bilim adamları arasında yer almıştır. O, 1925 yılında yeni bir mahiyetle oluşturulan Darülfünun'da Dinler Tarihi kürsüsüne getirilir. Dumézil, oldukça genç yaşta bu görevi üstlenmiştir. Ancak o, oldukça donanımlı bir ilim adamıdır. Almanca, Farsça, Arapça, Slavca, Baltık ve Celtic dillerinin yanı sıra Sankristçeyi de öğrenecek olan Dumézil, Türkiye'deki yeni görevinde başarılı olmak için kısa zaman içinde Türkçeyi makale yazabilecek düzeyde öğrenmiştir. Dumézil, Darülfünun'da Dinler Tarihi kürsünde iken gerek ilmi faaliyetleri gerekse eğitim-öğretim faaliyetlerini Dinler Tarihinin sadece "ötekini" anlama ve anlatma bilimi olmadığını, aksine ötekinin yaşamasını sağlama anlamında katkı sağlayan ilmi bir alan olduğunu gösterme gayreti içinde olmuştur.²³ Dumézil, kısıtlı imkânlar sebebiyle asistan olarak sadece Ömer Hilmi (Budda)'yi yetiştirme imkânına sahip olmuştur ki, Budda Türkiye'de Dinler Tarihi biliminin gelişmesinde ilk dönemlerden itibaren öncü-

²² Galip Atasagun, "Türkiye'de Dinler Tarihi Çalışmaları", 210-211.

²³ Cengiz Batuk, "Türkiye'de Dinler Tarihinin Seyri", 79-80

lük yapan bir figürdür. Dumézil, 1932 yılında 7 yıldır görev yaptığı İstanbul'dan ayrılmıştır.²⁴

Dumézil ile başlayan Cumhuriyet dönemi Dinler Tarihi ilmi faaliyetleri Buddha ve Buddha'nın öğrencileri aracılığıyla gelişerek devam etmiştir. Buddha, 6 yıllık asistanlığının ardından hocası Dumézil'in yerine doçent olarak geçmiştir ve Dinler Tarihi derslerini okutmuştur. Darülfünü'nun kapatılması üzerine Buddha, 1933-1936 yıllarında onun yerine açılan İslam Tetkikleri Enstitüsü'nde Dinler Tarihi dersleri vermiştir. Burası da kapatılınca Buddha, liselerde felsefe öğretmenliği yapmaya başlamıştır. 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açıldığında fakülteye Dinler Tarihi profesörü olarak atandıktan sonra buradaki görevine vefatına kadar hizmetine devam etmiştir. Buddha'nın Dinler Tarihine dair kaleme aldığı üç temel eseri bulunmaktadır. Birincisi, genel Dinler Tarihi ile ilgili 1935 yılında İstanbul'da basılan "Dinler Tarihi" kitabı, ikincisi 1931'de İstanbul'da basılan İsa Meselesi, üçüncüsü ise, Çin Dinleri adlı risaleleridir.²⁵

Ankara'da Ankara Üniversitesi bünyesinde 1949 yılında İlahiyat Fakültesinin açılmasına kadar Dinler Tarihi dersi ve çalışmaları açısından inişli çıkışlı geçen bir süreç olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'de bilimsel bir disiplin olarak Dinler Tarihi'nin gelişmesi ve sistemleşmesinin Ankara İlahiyat Fakültesi'nin kuruluşuyla tam anlamıyla başladığını söylemek mümkündür. Çünkü bu olay hem İlahiyat Fakültesi için olduğu gibi Dinler Tarihi dersi ve çalışmaları için de dönüm nok-

²⁴ Ayrıntılar için bk. Fuat Aydın, "Darü'l-Fünunun İlk Dinler Tarihçisi: Georges Dumezil ve "Tarih-i Edyan Dersleri", *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri* (İstanbul: 2010), 263-276.

²⁵ Cengiz Batuk, "Türkiye'de Dinler Tarihinin Seyri", 80-83; Detaylı bil için bk. Betül Tarakçı Tıgılı, "Türkiye'de Dinler Tarihinin Öncülerinden Hilmi (Ömer) Buddha ve Eserleri" *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri* (İstanbul: 2010), 465-477.

tası olmuştur. Darülfünun döneminden itibaren Dinler Tarihi alanında iştiğal eden Hilmi Ömer Budda (1949-1952) ile başlayan süreç Budda'nın vefatının ardından kesintiye uğramadan Mehmet Karasan (1952-1954) ile devam etmiştir. Ancak Alman Profesör Annemarie Schimmel'in bu Fakültede Dinler Tarihi dersleri vermesi ile (1954-1959) Budda'dan itibaren devam eden akademik faaliyet ayrı bir ivme kazanmıştır. Profesör Annemarie Schimmel'in Dinler Tarihi alanına katkısı belki de onun Türkiye'de yetiştirdiği Hikmet Tanyu'nun ondan sonra Dinler Tarihi Kürsüsü'nün başına geçmesi olmuştur. 1949 yılı itibariyle başlayan akademik düzeydeki Dinler Tarihi çalışmaları için 1955'te Hikmet Tanyu'nun 1959'da Türkiye'de ilk Dinler Tarihi Doktoru olması ve Profesör Annemarie Schimmel'in ardından Dinler Tarihi kürsüsünün başına geçmesi Dinler Tarihi çalışmalarının Türkiye'de yaygınlık kazanmasında ve devamlılık arz etmesinde önemli bir merhale olmuştur.²⁶

Dinler Tarihi alanında yetişmiş olan ilk akademisyenlerin tamamına yakınında Hikmet Tanyu'nun büyük katkısı olmuştur. Onun bizzat yetiştirdiği ya da katkısı olduğu Dinler Tarihi alanında yetişmiş akademisyen hoca silsilesi Günay Tümer, Mehmet Aydın, Abdurrahman Küçük, Ekrem Sarıçioğlu, Şaban Kuzgun, Harun Güngör, Osman Cilacı ve M. Süreyya Şahin ile devam etmiştir. 1982 yılına kadar Dinler Tarihi, Ankara İlahiyat Fakültesinin dışında akademik bilimsel faaliyet düzeyinde olmayıp eğitim-öğretim faaliyetleri kapsamında 1982 öncesinde farklı tarihlerde kurulan Yüksek İslâm Enstitüleri ve İslami İlimler Fakültesi²⁷ ders müfredatında da okutulmuştur.

1981 yılı Dinler Tarihinin akademik düzeyde faaliyetleri-

²⁶ Cengiz Batuk, "Türkiye'de Dinler Tarihinin Seyri", 83-84.

²⁷ Yüksek İslâm Enstitüleri: İstanbul (1959), Konya (1962), Kayseri (1965), İzmir (1966), Erzurum (1969), Bursa (1975), Samsun (1976) ve Yozgat (1979-80); İslâmî İlimler Fakültesi Erzurum (1971).

nin Türkiye geneline yayımlaşmasında dönüm noktasını oluşturan gelişmelerin yaşandığı tarih olmuştur. 1981'de 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile birlikte önceden açılan İslâm Enstitülerinin İlahiyat Fakültesine dönüştürülmesi sonrasında akademik düzeydeki Dinler Tarihi çalışmaları, Ankara dışında İstanbul, Konya, Bursa, Kayseri, Samsun ve Erzurum başta olmak üzere diğer illerde kurulan İlahiyat Fakültelerinde kurulan Dinler Tarihi kürsülerinde sürdürülmüştür. 1982 sonrası süreçte Prof. Dr. Abdurrahman Küçük Ankara İlahiyat Fakültesi'nde, Prof. Dr. Günay Tümer Bursa İlahiyat Fakültesi'nde, Prof. Dr. Mehmet Aydın'ın ise Konya İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi kürsüsünde akademik çalışmalar fakülte düzeyinde yürütmüşlerdir.

1949 yılından günümüze kadar Dinler Tarihi alanında birçok uzman hocalar tarafından kaleme alınan kitap, makale, bildiri vb. akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmamızda söz konusu çalışmaların hepsine yer verme imkânımız olmadığından alana öncülük etmiş olan yazar ve eser isimlerini vermekle yetineceğiz.

Prof. Dr. Hikmet Tanyu Ankara İlahiyat Fakültesi'nin ilk hocalarından olup daha sonraki Dinler Tarihi hocalarının yetişmesinde büyük katkıları olan ilim adamıdır. "Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri", "Türklerde Taşla İlgili İnançlar", "Dinler Tarihi Araştırmaları", "Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler", "Yehova Şahitleri", "Türklerin Dini Tarihçesi", "İslamlık'tan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı", "İslam Dini'nin Düşmanları ve Allah'a İnananlar" Dinler Tarihi ile ilgili başlıca eserleridir. Bunun dışında birçok makale ve çalışmaları da bulunmaktadır.

Prof. Dr. Günay Tümer, Prof. Dr. Hikmet Tanyu'nun gözetiminde Dinler Tarihi çalışmalarına başlamış olup sonrasında Bursa İlahiyat Fakültesinde akademik çalışmalarına devam

etmiştir. Onun, “Birunî’ye Göre Dinler ve İslam Dini”, “Yehova Şahitleri, Dinler Tarihi” ve “Hıristiyanlıkta ve İslam’da Hz. Meryem” başlıca eserleri olmak üzere birçok akademik çalışmaları vardır. Bu eserlerinin neredeyse hepsi farklı zamanlarda birçok kez basılmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Aydın, Ankara İlahiyat Fakültesinde başladığı Dinler Tarihi akademik çalışmalarına ağırlık olarak Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olmak üzere farklı kurumlarda devam etmektedir. Aydın, “Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili”, “Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık”, “Dinler Tarihine Giriş”, “İslam’da Tefekkür ve İman”, “Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları”, “Din Fenomeni, “Dinler Tarihinde Metodoloji Denemeleri”, “Dinler Tarihine Giriş, “Ansiklopedik Dinler Sözlüğü”, “Türkiye’ye Yönelik Batı Kökenli Dini Cereyanlar” olmak üzere birçok çalışma kaleme almıştır. Bunların dışında Aydın’ın, alana dair yazdığı epeyce makale çalışması ve tercüme eseri bulunmaktadır.

Prof. Dr. Abdurrahman Küçük, hocası Prof. Dr. Hikmet Tanyu’nun rehberliğinde 1978 yılında “İlahiyat Doktoru” almıştır. Bu tarihten öncesinde olduğu gibi sonrasında da Dinler Tarihi alanında birçok çalışma yapmış ve yapmaya devam etmenin yanında sivil toplum kuruluşları aracılığıyla da alana katkı sağlayan faaliyetlerde bulunmaktadır. Küçük’ün alana dair yazdığı başlıca eserler şunlardır: “Dönmelik ve Dönmeler Tarihi”, “Dinler Tarihi”, “Dönmeler Sabatayistler Tarihi”, “Milli Bütünlüğümüzün Kaynakları Asya’dan Anadolu’ya Taşınanlar”, “The Sources of the National Integrity: Remainings from Asia to Anatalia”, “Ermeni Meselesi ve Türkler”, “Misyonerlik ve Dinler Arası Diyalog”, “Ermeni Kilisesi ve Türkler”, “İslamlık ve Türklük”, “Türkistan’dan Türkiye’ye Alevilik-Bektaşilik Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım”, “Din ve Dünya”, “Din ve

Eğitim", "Dini Azınlıklar ve Türk Hořgörsü", "Misyonerlik-ten Diyaloga Türkiye", "Türkiye Meselelerine Dair". Bu çalışmalarının başka makale, bildiri, çeviri olmak üzere alana ilişkin birçok akademik faaliyetlerde bulunmuştur.

Prof. Dr. Harun Güngör, 1982 yılında Ankara Üniversite-si İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı'nda "Gaga-uzlar (Gagavuzlar)ın Dini İnanışları Üzerine Bir Araştırma" adlı doktora çalışması ile "İlahiyat Doktoru" unvanını almıştır. 1983'te Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalında öğretim üyeliğine başladıktan sonra 2020 yılına, vefatına kadar alana dair çalışmalarını sürdürmüştür. "Dünden Bugüne Gagauzlar", "Türk Bodun Bilimi Araştır-maları", "Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi", "Lâiklik Din ve Türkiye", "Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri", "Gagauz Türkleri Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı", "Millî Bütünlüğümüzün Kaynakları: Asya 'dan Anadolu'ya Taşınanlar", "Türk Din Etnolojisi" ve "Türk Halk İnanışları Üzerine Notlar, Kutsallık ve Ziyaret Fenomeni Di-siplinlerarası Bir Yaklaşım" onun alana dair kaleme aldığı temel çalışmalarıdır.

Prof. Dr. Şaban Kuzgun, 1975 yılında Ankara İlahiyat Fa-kültesinden mezun olduktan sonra 1980 yılında doktor unva-nını almıştır. 1982 yılında Kayseri Erciyes İlahiyat Fakültesin-de Dinler Tarihi alanında öğretim üyesi olduktan sonra aka-demik çalışmalarını vefat yılı olan 2000'e kadar çalışmalarını yürütmüştür. "İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Hanif-lik", "Dört İncil Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası, Farklılık-ları ve Çelişkileri", "Dinler Tarihi Dersleri I. Cilt", "Hazar ve Karay Türkleri" ve "Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri", Kuzgun'un kaleme aldığı başlıca eserleridir. Onun makale, bildiri ve ansiklopedi maddeleri olmak üzere farklı çalışmaları da mevcuttur.

Doç. Dr. Musa Süreyya Şahin, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne girdi. 1960 yılındaki mezuniyetinden sonra farklı kurumlarda görev yapmıştır. “Rum Ortodoks Patrikhanesi, Türkiye ile Olan Durum ve Münasebetleri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı çalışmasıyla 1979'da doktor oldu. Yozgat Yüksek İslam Enstitüsü'ne 1980'de kurucu öğretim üyesi olarak atanan Şahin, 2008 yılına, vefatına kadar alana katkı sağlamıştır. “Fener Patrikhanesi ve Türkiye” ve “Türkiye’de Patrikhaneler” başlık kitap çalışmalarının yanında makale, bildiri ve ansiklopedi maddesi gibi akademik faaliyetlerle Dinler Tarihi bilimine katkı sunmuştur.

Prof. Dr. Ömer Faruk Harman, 1983 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde “Dinler Tarihi Açısından Şehristânî ve el-Milel ve'n-Nihal” adlı çalışmasıyla doktor olduktan sonra 1988'de doçent, 1994'te profesör unvanını almıştır. Uzun yıllar Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yapmıştır. Vefat yılı olan 2021'e kadar Yahudilik temelde olmak üzere alana dair sayısız katkılar sağlamıştır. Harman, “Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri”, “Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri”, “Kudüs’ün Gizemli Tarihi” gibi temel eserlerinin yanında tercüme, makale, ansiklopedi maddesi, tebliğ gibi akademik çalışmalarıyla alanda iz bırakmıştır.

Doç. Dr. Osman Cilacı, 1964 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden mezun olduktan vefat yılı olan 2004 yılına kadar alana dair çalışmalar yapmıştır. Cilacı, “Kur'an Işığında Üç Peygamber Üç Kitap”, “Dinler Tarihi”, “İlâhi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban”, “Psiko-Sosyal Açıdan İlâhi Dinlerde Dualar, “Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri”, “Dinler ve İnsanlar”, “Genel Hatlarıyla Dinler Tarihi”, “Günümüz Dünya Dinleri”, “İlâhi Dinlerde Cennet İnancı”, “Dinler ve İnançlar Terminolojisi” gibi alana dair çalışmalar yapmıştır.

Prof. Dr. Ekrem Sarıkçioğlu, Yükseköđrenimini 1966 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladıktan sonra 1971 yılında doktorasını tamamlamıştır. "Dinlerde Mehdi İnanıcı ve Tasavvurları" başlıklı çalışmasıyla 1977 yılında doçent olmuştur. 2010 yılında emekli olana kadar farklı ilahiyat fakültelerinde alanda dair çalışmalar yaptığı gibi emeklilik sonrasında da akademik çalışmalarına devam etmektedir. "İslam'da ve Eski Ortadođu'da Cin ve Ruh İnançları", "Dinlerde Mehdi Tasavvurları", "Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi", "Din Fenomenolojisi", "Yahuda İncili" Sarıkçioğlu'nun kitap çalışmalarının başlıcalarındandır. Makale, bildiri, ansiklopedi maddesi, çeviri düzeyinde birçok akademik çalışmalarıyla Dinler Tarihi Bilimine katkı sağlamış ve sağlamaktadır.²⁸

Türkiye'de 2000'li yıllara gelindiğinde 23 İlahiyat Fakültelerinin sayısı 23'e ulaşmıştır. Bu fakültelerde Dinler Tarihi dersleri müfredatta okutulmaya devam etmiştir. Aynı zamanda tüm bu fakültelerdeki Dinler Tarihi derslerini üstlenen ve akademik çalışmalarına devam eden hocaların sayısında da artışlar olmuştur. 2010 yıllarından itibaren vakıf üniversitelerindeki ile birlikte 100 civarında İlahiyat Fakültesi/İslami İlimler Fakültesi olmuştur.²⁹ Lisans düzeyinde olduğu gibi Bu fakültelerin birçoğunda Dinler Tarihi adına Sosyal Bilimler Enstitüsü veya İslami İlimler Enstitüsü bünyesinde yüksek lisans ve doktora düzeyinde de akademik faaliyetler devam etmektedir. İlahiyat Fakültelerinin dışında da Dinler Tarihi dersinin lisans düzeyindeki bazı fakültelerde okutulmaktadır. Mesela birçok Turizm Fakültelerinin Turizm Rehberlik Bölü-

²⁸ Hocaların ve eserlerinin detaylı bilgisi için bk. Fırat Işık, *Cumhuriyetten Günümüze Akademisyen Dinler Tarihçilerinin Biyografisi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

²⁹ İlgili fakültelerdeki müfredat hakkında detay için bk. İbrahim Turan, "Türkiye'de İlahiyat Eğitimi: İstihdam Alanı-Program İlişkisi Üzerine Bir İlişki," *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Aralık 2017), 59-77.

münde Dinler Tarihi dersi 2. sınıfın bir dönemde haftada 2 saat olmak üzere müfredatta yer almaktadır.

2013 yılından sonra açılan birçok ilahiyat/İslami ilimler fakültelerinde lisans düzeyinde Anabilim Dalı olan Dinler Tarihi dersi Bilim Dalı düzeyine indirilmiştir olmakla beraber birçoğunda ders saati ve içerik olarak bir değişiklik olmamıştır. Ancak ilk ilahiyat fakülteleri arasında olmakla birlikte haftalık dört saat olan ders saati 2 saate ve tek döneme indirilmiş olduğu görülmektedir. Dinler Tarihinin hem Anabilim dalı düzeyinden bilim dalı düzeyine hem de haftalık 4 saatten 2 saate düşürülmüş³⁰ olması Dinler Tarihi Bilimi için istenilen bir durum değildir.

Lise düzeyinde Dinler Tarihi dersi İmam Hatip Liselerinde ve genelde lisenin son sınıfında Dinler Tarihi, Yaşayan Dünya Dinleri, Karşılaştırılmalı Dinler Tarihi gibi isimlerle müfredatta yer almaktadır³¹. Buradaki dersler, İlahiyat/İslami ilimler Fakülteleri ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği mezunları tarafından okutulmaktadır. Ancak Dinler Tarihi derslerinin genel lisenin son sınıfında okutulması dolayısıyla çok verimli geçmediği de bilinmektedir. Çünkü lise son sınıf öğrencileri yükseköğretim sınavlarına hazırlanmakta ve bundan dolayı müfredatta yer alan derslere öğrencinin ilgisi çekilemediğinden istenilen düzeyde sonuç alınamamaktadır.

Sonuç

Tanzimat'tan sonra Osmanlının son dönemlerinde diğer alanlarda olduğu gibi eğitim-öğretim kurumlarında da önemli bazı değişiklikler ve yenilikler yapılmıştır. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş döneminde bu değişiklik ve ye-

³⁰ Detaylı bilgi fakültelerin ders programları incelenebilir.

³¹ Ayrıntı için İmam Hatip Liselerinin ders müfredatına bakılabilir.

nilik daha belirgin bir şekilde gerçekleşmiştir. Diğer alanlarda yaşanan sıkıntılar ve bundan kaynaklı yapılan tartışmalar Dinler Tarihi alanında da yansıma bulmuştur. Bununla birlikte ilgili dönemlerde Dinler Tarihi alanından iyi gelişmeler de olmuştur. Alana dair sayılı bazı eserin yazıldığı gibi yeni açılan eğitim kurumlarında Dinler Tarihi dersi müfredatta farklı isimlerle de yer almıştır. İlk dönem İslam dünyasında Dinler Tarihi ile ilgili araştırma yapılması ve eserler yazılması İslam'ın temel kaynaklarında diğer dinlerle ilgili yer alan bilgilerin etkili olduğu açıktır. Ancak ilk dönemlerdeki Dinler Tarihine ilişkin çalışmaların olumlu durumu, Osmanlı'nın son zamanlarına, Cumhuriyetin ilk dönemine kadar uzunca bir süre kesintiye uğramıştır. Dinler Tarihine ilişkin gerek yayın gerekse eğitim-öğretim faaliyetleri batılılaşma rüzgârının etkisiyle Tanzimat'tan sonra ivme kazanmıştır. Osmanlı'nın farklı eğitim kurumlarında okutulmaya başlanmış ve bu durum Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesininin açıldığı 1949 yılına dek inişli çıkış süreçten geçmiştir. 1949'dan sonra Dinler Tarihi İlahiyat Fakültelerinde mevcut olmaya devam etmiştir. Geçen zaman içerisinde alana dair birçok akademisyen yetiştiği gibi alana dair birçok da eser verilmiştir. Dinler Tarihi, İslam dininin anlaşılmasına yardımcı olmasının yanında diğerini anlamaya, birlikte yaşamaya, diğer kültürleri tanımaya, insanlığın huzur içinde yaşamasına, yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal olayların anlaşılmasına katkı sağlayan bilimsel bir alandır. Bu bağlamda Dinler Tarihi dersinin lise, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde okutulmasının önemli katkıları olacaktır.

Kaynakça

- Adam, Baki. "Dinler Tarihine Giriş". *Dinler Tarihi*. ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.
- Alıcı, Mehmet. "Bir Dinler Tarihçisi Olarak Bîrûnî ve Tâhkîku Mâ

- Li'l-Hind'de Tanrı Kavramına Yaklaşımı". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2003), 209-220.
- Alıcı, Mehmet. "Darülfünun İlahiyat Fakültesi Tarih-i Edyan Dersi: Ahmed Midhat Efendi Örneği", *Dârulfunûn İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri*. 223-228. İstanbul: 2010.
- Atasağun, Galip. "Türkiye'de Dinler Tarihi Çalışmaları". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (2005), 203-248.
- Aydar, Hidayet. "Darülfünun İlahiyat Fakültesi ve Türk Kültür Hayatına Katkıları". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2006), 23-43.
- Aydın, Fuat. "Darü'l-Fünunun İlk Dinler Tarihçisi: Georges Dumezil ve "Tarih-i Edyan Dersleri". *Dârulfunûn İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri*. 263-276. İstanbul: 2010.
- Aydın, Mehmet. "Osmanlı Medreselerinde Târîh-i Edyân Dersleri". *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi*. 169-174. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2001.
- Aydın, Mehmet. *Dinler Tarihine Giriş*. Konya: Damla Ofset, 2008.
- Batuk, Cengiz. "Türkiye'de Dinler Tarihinin Seyri". *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi* 9/1 (2009), 71-97.
- Erkul, Nilüfer. *Osmanlı Medreselerinde Dinler Tarihi Dersleri ve Mahmut Esad b. Emin Seydişehirî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Gökbel, Ahmet. "M. Şemseddin (Günalltay) ve Dinler Tarihine Yaptığı Katkıları". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2000), 33-44.
- Gündüz, Şinasi. "Giriş". *Dünya Dinleri*. ed. Şinasi Gündüz. İstanbul: Milet&Nihal Yayınları, 2019.
- Işık, Fırat. *Cumhuriyetten Günümüze Akademisyen Dinler Tarihçilerinin Biyografisi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Kurt, Ali Osman-Aykıt, Dursun Ali. *Dinler Tarihi*. ed. Hasan Özarslan. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Öcal, Mustafa. "Daru'l-Fünun İlahiyat Fakültesinin Öğretim Süresi, Ders Programı ve Mezuniyet Belgesi Örnekleri". *Dârulfunûn İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri*. 183-204. İstanbul: 2010.

- Tarakçı Tığlı, Betül. "Türkiye'de Dinler Tarihinin Öncülerinden Hilmi (Ömer) Buddha ve Eserleri". *Dârulfünûn İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri*. 465-477. İstanbul: 2010.
- Turan, İbrahim. "Türkiye'de İlahiyat Eğitimi: İstihdam Alanı-Program İlişkisi Üzerine Bir İlişki". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Aralık 2017), 59-77.
- Yavuz, Şevket. "Tarih-i Edyan İle Milel Arasında Daru'l-Fünün İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihçileri: Prototipler ve Temel Akılar". *Dârulfünûn İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri*. 485-490. İstanbul: 2010.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "el-Fals". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/215-216. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yitik, Ali İhsan. "Bîrûnî'nin Kaleminden Hinduizm". *Milel ve Nihal Dergisi* 10/3 (2013), 149-200.

